

Emlékezés az Erdélyi Múzeumegyesület megalapítására

A most 110 éve, 1859. november 23-án alapított Erdélyi Múzeumegyesület a XIX. századi erdélyi tudományos törekvéseknek egyik legnagyobb sikere, s a tudományos bűvárlatnak 90 esztendőn keresztül olyan szervezett kerete, amely múzeumi és levéltári anyaggyűjtéssel, a begyűjtött anyag rendszerezésével és feldolgozásával, tudományos ülésekkel, folyóirattal és kiadványokkal, valamint tervszerű tudomány-népszerűsítéssel szolgálta a kultúra térhódítását, gyarapította a kiművelt emberek számát Erdélyben. Az egyesület művelődéstörténeti rangját és az erdélyi magyar kultúra fejlődésében betöltött fontos szerepét hangsúlyozza Románia történelmének új kézikönyve, az Istoria României IV. kötete, a Miron Constantinescu szerkesztésében megjelent Erdély története II. kötete pedig azt állapítja meg, hogy „Erdély legszélesebb körű tudományos társasága volt a Kolozsvárott 1859-ben létesített Erdélyi Múzeumegyesület”.

Az egyesület megalapításának hosszú-hosszú történelmi előzményei vannak. A legkorábbiak csupán eszmei előhírnökei a szervezett tudományos munkálkodás igényének, de a XVIII. század derekától kezdve már olyan próbálkozásokat tart számon a história, melyek, ha pillanatnyilag csekély gyakorlati eredményt hoztak is, felvetették, illetőleg ébren tartották a tudományok fejlődéséhez nélkülözhetetlen intézmények megteremtésének a gondolatát. Bod Péter, a falusi elszigeteltségben egész nemzedéke helyett dolgozó magyarigeni tudós voltaképpen magát a tudományt akarta magányából kiszabadítani, amikor 1760-ban felvetette egy tudós emberekből álló társaság megalapításának gondolatát. Elképzelése szerint a társaság az anyanyelv fejlesztését és a rendszeres tudományos kutatást lett volna hivatott szolgálni. Bod Péter egyéni gondját a XVIII. század végén már egy, igaz még mindig nem túl nagyszámú literátus csoport veszi vállaira, s az Aranka György vezetésével létrejövő Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságban, ha rövid időre is, már otthonra talál az európai felvilágosodás eszméit magába szívó erdélyi tudósnemzedék. A szép eredményekkel kecsegtető társasági munkának a bécsi hatalom, illetőleg helyi letéteményese, a Főkormányzók torlaszolja el az útját. Ezt követően a XIX. század első felében Döbrentei Gábor és Bölöni Farkas Sándor áll a tudományos szervezkedés élére, de felsőbb jóváhagyás hiányában kezdeményezéseik és lelkes szervező munkájuk nem hozza meg a kívánt eredményt.

A múzeumszervezési gondolat ébrentartásában nagy jelentősége volt a kiváló erdélyi történettudós Kemény József és unokabccse, Kemény Sámuel nemes tettének: ők 1842-ben egy felállítandó országos múzeum céljaira felajánlották páratlan becsű könyv-, kézirat- és ásványgyűjteményüket. Az alapítvány ellenére az 1848—49-es forradalom idejéig, majd a következő évti-

zedben a tudományos szervezkedési kísérletek Erdélyben semmilyen gyakorlati eredményt nem tudtak felmutatni. Érdekes módon azonban éppen a forradalmat követő önkényuralmi évek halmoztak fel annyi belső energiát, hogy a bécsi központi hatalom gyanakvása és többszöri közbelépése ellenére 1859 említett őszi napján összegyűlhetett az Erdélyi Múzeumegyesület alakuló közgyűlése.

Ez alkalommal is sok múlott a személyeken, elsősorban azokon a tudós férfiakon, akik a kor színvonalához igazodva akarták megszervezni a múzeumi anyaggyűjtést és a tervszerű tudományos kutatást, s akik belátták, hogy a mindent Bécsben koncentráló abszolutista abszolutista összbírodalmi politika körülményei között csupán önerőre támaszkodva, egyesületi keretek között lehetséges biztosítani az erdélyi művelődés ügyének intézményes szolgálatát. Egyébként ugyanilyen felismerésre alapozta George Barițiu és nemzedéke is a maga kulturális szervezkedését, melynek az lett az eredménye, hogy 1861 őszen létrejött az erdélyi románok nagy művelődéstörténeti szerepet betöltő intézménye, az Astra (Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român — Erdélyi Román Szépirodalmi és Művelődési Társaság).

Mint jeleztük, a múzeumi szervezkedésnek jó személyi feltételei voltak. A kezdeményezést magára vállaló Kövály László kitűnő eszmet segítő társakra lelt a sokoldalú Brassai Sámuelben, az akkor Kolozsvárott tanároskodó Gyulai Pálban s a külföldön is híres régész, Thorma Károlyban; öket feltett szándékukban a maga közéleti súlyával és jártasságával Mikó Imre támogatta.

Mikó 1848 előtt Erdélyország kincstartója volt, a forradalmi mozgalmakban nem vett részt, az önkényuralom éveiben történeti kútfők (Erdélyi Történelmi Adatok) sajtó alá rendezésével és az erdélyi történetírás múltjának feltárásával foglalkozott. Az a körülmény, hogy 1848-ban távoltartotta magát a forradalomtól, kétszeresen is meghatározta az erdélyi művelődési élet körüli buzgólkodását. Munkásságát vizsgálva különleges önbírálati magatartás tárulkozik szemlénk elé: érezte, s némely elejtett szavából kitetszően alkalmasnak önmaga számára meg is fogalmazta, hogy jóvátenni valója van az ellenforradalmi zsarnokság által megtiport népével szemben. Ugyanakkor Bécs elfogadta tárgyaló félként. Ez a magát mindig mérlegre helyező ember nem nagy szavakkal, nem piacos gesztusokkal, hanem kitartó munkával, jelentős anyagi áldozatokkal, nem utolsósorban pedig hasznos politikai kompromisszum-kereséssel lelt rá a cselekvés lehetőségeire, s rakta le jó néhány intézménynek az alapját. Ezek közül minden bizonnyal a Múzeumegyesület az egyik legjelentősebb. A tudományosan felkészült Mikó Imre jó emberismerőnek is bizonyult, mindenekeelőtt neki köszönhető, hogy a megalakult egyesület munkáját az arra leghivatottabb tudós férfiak irányíthatták.

A múzeum első öre Brassai Sámuel, az első könyvtáros pedig a könyvtörténet kiváló szakértője, Szabó Károly volt. Az első tudományos ülésen Gyulai Pál és Thorma Károly tartott előadást. Thorma A rómaiak nyoma Erdély északi részében című értekezésével a régészeti feltáró munkán túlmenően a feldolgozásnak és a tudományos értelmezésnek teremtett hagyományt Kolozsvárott. Gyulai Adalék népköltészetünkhöz címmel a folklórkutatást állította az egyesületi munka homlokterébe. Hogy a Mikó mögé fősorakozott tudósok tudományban és társadalmi magatartásban feltétlenül a progresszióval jegyezték el magukat, beszédesen bizonyítja éppen Gyulai Pálnak egy Csengery Antalhoz intézett levele; ebből kitűnik, hogy a tudományos haladás hívei az egyesületben már a kezdet kezdetén tudatosan vállalták a harcot a retrográd elemek-

kel szemben. Idézünk a levélből: „Az Erdélyi Múzeumegylet első tudományos ülésén fölolvastott értekezésemmel is megbuktam. A jó erdélyi mágnások nagyon csudálkoztak, hogy a kocsisoktól és szolgálótól került költemények boncolásával merem mulatni őket. Különbség és észfitogatás az egész — volt a rövid, de kimerítő ítélet.“ E keserű szívvel papírra vetett szavak ellenére Gyulaiék nemzedéke állta a sarat az erdélyi mágnásokkal szemben, mint ahogy az Egyesület 90 éves történetében is az eljövendő (s remélhetőleg nem sokáig késlekedő) monográfus nemzedékről nemzedékre szentesítheti a haladás és a reakció hiveinek eszmei ütközéseit.

Elválasztva a tiszta búzát az ocsútól, kiderül, hogy a Múzeumegyesület nemcsak a muzeális értékek összegyűjtésével és megőrzésével, hanem a tudományos eszmék hűséges szolgálatával s távlatokat nyitó kutatómunkájával is megbecsülésre méltó örökséget hagyományozott nemzedékünkre.

Benkő Samu

Győzelem a gyávaságon

Bolond volnék? Lehet. Lehet, hogy korbácsütésekkel cáfol rám az élet, lehet, hogy magam lépek fel a pellengérré, lehet, hogy megszegyenülök, lehet, hogy kihívom magam ellen a gyávákat és a bátrakat, egyszerre a győzőket és a legyőzötteket, a kinzókat és a megkinzottakat. Lehet, hogy magam is nyúl-szítve bújok meg a lapulás minden lehetséges szegletében, mintegy vezekelve azért az erénykáromlásért, emberkáromlásért — ha hívő volnék, értsünk szót: istenkáromlásért —, melyet most kimondok: be jó, hogy van félelemérzet a világon.

Pedig rettegek a félelemtől. Félek a félelemtől. Jobban félek a lehetőség-től, hogy félnem kellene, mint attól, amitől félnem lehetne. Jobban félek attól a gondolatától, hogy félhetnék valamitől, mint a legfélelmetesebb veszedelemtől. Jobban félek félelmeim emlékeitől, mint ahogyan féltem akkor, amikor féltem.

Nem, ez nem játék a szavakkal, ez lélektani igazság, s mi több, történelmi igazság. Oly megalázó az a tudat, hogy félelemre vagyunk teremtve, vagyis, hogy egészen pontosan fogalmazzak: oly megalázó az a tudat, hogy képesek vagyunk a félelemre, az, hogy megvan a hozzá szükséges belső berendezésünk, finom, remegő műszerünk, mely nyomban működni kezd a veszélyben, és vérünkbe és idegeinkbe fecskendezi sápasztó mérgeit, a mérgeket, melyektől vacog a fogunk, reszket a térdünk, sírni és sivalkodni, rimánkodni és megalázkodni kényszerülünk — hogy elviselhetetlen a gondolat is.

Hogy merem hát leírni akkor, hogy — be jó: tudunk félni?!

Pedig így van, feleim a rettegésre való képességben.

Igy van azért, mert a félelem a lélek sátáni ellensúlya: úgy húz le, hogy föl is emel. Úgy húz le, hogy együttal működésben is tartja létünk ingaóráját. Úgy húz le, hogy van mivel szembeszállni. Úgy húz le, hogy ő a kockázat, ő a szakadék, ő a figyelmeztetés — amitől értékessé válik a tett, tartalmassá a vállalkozás; olyan ellensúly, mely együttal mértéke, mércéje a vállalásnak és a tetteknek.

Mert vajon mi történne, ha képtelenek volnánk a félelemre?

Vajon mi volna, ha a természetben nem létezne fagypont alatti hőmérséklet, ha minden a nulla foktól fölfelé kezdődne, nullától 36,6-ig, 42-ig 100-ig vagy még feljebb — de lejjebb soha?

Mi iörténne, ha nem volna félelem?

Bátorság sem volna akkor. Mert a bátorság csak ellentétként létezik, önmagában sohasem; a bátorság nem egyenlő a non-félelemmel; a bátorság a félelem legyőzése; s annál csudálatosabb erénye a léleknek, minél erősebb a félelem, s minél több marad meg mégis belőle a fölötte győzedelmeskedőben... Az igazán bátor az, aki közben fél is. Az igazi bátorság a mégis-bátorság.

Nem csudálom azt a jeges vízben fürdőzőt, akinek holmi szervi rendelkezése, hogy nem érzi a fagy harapását. Nem csudálom a vakmerőt, aki nem tudja, mit cselekszik...

*

Hősiesség?

Közhiedelem szerint a hősiesség látványos, megindító, megrendítő, hatalmas patetikus pillanat lelki és testi mutatója. Tűzbe rohanni valakiért: ez a hősiesség.

Pedig van nehezebb, mélyebb, bonyolultabb heroizmus is.

Hősi tett: az életben véges-végig a nehezebbik utat választani. Hősi tett: soha meg nem alkudni. Vállalni a mindennapi kényelmetlenséget, vállalni mindig a nehezebbet, vállalni mindig a szókimondást — s mindvégig a kockázat tudatával, mindvégig azzal a tudattal, hogy elég volna egyetlen szót kiforgatni önmagából, elég volna egyetlen egyszer igent mondani nem helyett avagy nemet igen helyett, és máris elnyernők az összkomfortos élet — ne becsüljük le, képmutatás lenne! — igen az összkomfortos élet laza harmóniáját.

*

A gyávaság nem akkor dugja ki reszketeg, sárga fejét, amikor tűzbe kell rohanni. A gyávaság szüntelenül ott sompolyog életünkben: ott van a kezünkben, ahogy kalapot emelünk, ott van a szívünkben, ahogy összeszorul, ott van a csöndben, mely éjszaka összepréselődik, ott van a torkunkban, amikor morogni kellene, ott van a ceruzánk hegyében, mint egy pattanás gennyes pontja, amikor élesebb vonalakat kellene papírra vetni, ott van a térdünkben, amikor gyűlésen felállunk a székről, ott van a szótár minden szavában, mely kimondható és elhallgatható, ott van a játékra való csábítás pillanataiban, amikor tekintélyünket féltve elfordulunk, ott van a mosolyunkban, amelyet arcunkra buggyantunk, mint harctereken a fedező mesterséges füstöt vagy ködöt, ott van a csillagban, melyre nem merünk fölneézni, a halálban, melyet nem merünk megfogalmazni, a levélben, melyet sem elküldeni, sem összetépní nem merünk, ott van a latolgatásban, a hamis baráti csókban, az árulkodó kéztördelésben, a vonatfüstben, a járda csúszós jegében, az orvosi késben, ott a bartóki zenében, a csiga csúzdájában, az el nem hajított hógolyóban, a cápa örvényben, a giliszta zsiros, imbolygó vonalában, a hidegben, a tűzben, a csodákban.

Stress — mondja Selye János. És a stress nem más, mint mindennapi, feszült szembenézésünk önnön gyávaságunkkal és mások gyávaságával. Szembenézés azzal, hogy van-e bennünk erő a szüntelen, fárasztó, elviselhetetlen, kimerítő hősiességhez. Van-e bennünk erő mindent bevállalni magunknak — a gyávaságot is. Mert a gyávaság legyűrése azzal kezdődik, hogy be kell vallani,

*

Nemcsak a hősiességnek — a gyávaságnak is van célja. S nemcsak a magamegtartás, a magamegőrzés a cél. A gyáva lélek látszat könnyűsége elegendő a fölemelkedéshez — a látszatok lépcsőzetességében. Végő soron azonban a hős is föl akar emelkedni: nem a látszatban, hanem a lényegben. Az élet tartalmaságában, melyet a cél magassága szab meg.

A gyávaságnak nincsen kockázata?

Dehogynem.

Amint hogy veszíteni lehet akkor, ha az ember mindent egy kártyára tesz fel — veszíteni lehet akkor is, ha túl sok kártyára tesz fel... Különös, de a gyávának ismernie kell a mértéktartás érzékeny szabályait; a hősiességhez képeletünkben az társul, hogy... „elvetni a sulykot“; a gyávasághoz talán az, hogy nem meri messzire dobni a sulykot, nem meri sem felemelni, nem mer lecsapni sem vele, s a végén a saját lábára ejti... A gyávaság kockázata a túlzás az óvatosságban?

Milyen kockázatokat rejt magában, a közismerteken kívül, a hősiesség?

Azt, hogy csábító. Tetszetős, szép, patetikus; megrendítő elégtételt nyújt; fölmagasztosít; kalokagathia és katarzisz, csodálatot hív életre. Így hát a hősiességre hajló lélek olykor megfélemedezik a cél egyeduralkodó fontosságáról; erősebb benne a hősi tett vágya, mint a cél elérésére törő szándék; hősként cselekszik hát akkor is, amikor csak dolgozni kellene, vagy éppen hősiiesen ellenállni a hősiesség csábításának, és elvetvén minden hiúságot, látszólag a gyávakkal azonos módon kell viselkedni — vagy akár csak hallgatni — mert ez közelebb visz a nemes célhoz... A mindenáron-hős: bajkeverő, beteg ember, nemcsak önvészélyes, hanem közvészélyes is. Az ember értékét nem a virtus — hanem a tett dönti el, mutatja meg. Az asztalra nem mindig ütni kell; olykor jobb, hasznosabb a közösségnek, ha csak leülünk az asztalhoz, dolgozni. A mindenáron-hősnek a lelke túlméretezett és túlfeszített. Szép és igaz csak a józanok hősiessége. Azoké, akik cél és eszköz egybecsendülésének ismeretében megérik azt a pillanatot, amikor csakis hősiességgel érhető már el a cél — és nem térnek ki előle.

*

„Tulajdonképpen azt szeretném, ha sosem kellene hősnek lennem. És titkon azt remélem, képes leszek, ha kell, hősnek lennem.

Tulajdonképpen elég gyáva vagyok, de ezt legalább bevallom magamnak. Szégyenemben ezért olyankor is hősködöm, amikor erre semmi szükség. Vajon őseink nem félelmüket harsogták túl csatakiáltásukkal?

Szeretném, ha néma lennék akkor, amikor az élet behajtja rajtam követelését: szeretnék néma lenni akkor, amikor hősnek kell majd lennem.

Szeretném, ha elsápadnék, reszketne a lábam, elcsuklana a hangom — és mégis megtenném.

Talán azt szeretném, ha senki sem látna akkor azok közül, akikért megteszem.

Szeretném azonban, ha tudnák, hogy nem volt egyetlen széles taglejtésem, nem téptem fel ordítva az inget a mellemen, nem kiáltottam semmit és nem énekeltem semmit, hanem lehajtottam falféher fejem, és megtettem.

Szeretném, ha tudnák, hogy aki igazán hős, az magabagyújtja mindazok félelmét, akikért, akik helyett, akik érdekében: hős. A hős, igen, tele van félelemmel, magabagyújtja egész közössége félelmét — ez ad iszonyú, ellenállhatatlan erőt neki...“

Bodor Pál